

Terug naar Eden?

Een beschaafde passie voor wildheid

Johan Heirman

Liefde voor de natuur

"Si tu vois bouger quelque chose, tu tires, même si c'est un merle!" * sprak in 1974 de vriendelijke heer M. Arrivé, *propriétaire* in de Charente maritime, toen hij me gul uitnodigde voor de zondagjacht, en mij een geweer in de handen stopte. Al kunnen jagers dan best beminnelijke mensen zijn, in mijn ogen blijft jagen een nogal primitief tijdverdrijf, waarmee terloops de suprematie van de mens over de andere levende wezens wordt bekrachtigd.

De klassieke natuurbeweging, in ietwat elitaire kringen ontstaan in de vorige eeuw, gaf door haar respect voor het levende blijk van een iets grotere morele verfijning. Toch vertonen ze een aantal verwante trekjes met jagersmiddens, waarvan er sommige tot op vandaag waarneembaar zijn: het soorten 'jagen' (streeplijsten!), de passie van het ringen (sommige ringers lijken in het ringwerk hun neiging tot stropen te sublimeren), het dragen van uitrustingen die lijken op deze zoals ook jagers die hebben. Sommige natuurbeschermers zijn bekeerde jagers. Dat is niet alleen in onze gewesten zo; ik herinner me een gesprek dat ik in 1979 voerde met de heer Raizaday in Jaipur (India). In zijn jeugd was hij een verwoed jager geweest, en hij betreurde te hebben bijgedragen tot het vrijwel uitsterven van de Bengaalse tijger. Dat jacht inmiddels door de rechtgeaarde natuurliefhebber als een gruwel wordt beschouwd, doet aan de gelijkenis niets af; de inbezitneming van de natuur gebeurt nu op een minder barbaarse, symbolische manier, maar de onderwerping is even afdoende. Ik wil hiermee hoegenaamd niet zeggen dat de hele huidige natuurbeweging tot laattijdig berouw te herleiden is, evenmin wil ik beweren dat sublimatie tot ac-

tiviteiten zoals vogelobservatie of ringwerk of kevers verzamelen verwerpelijk zou zijn. Het feit is alleen dat deze dingen mij niet bijzonder boeien, vermoedelijk omdat ze mij niet die diepe archetypische bevrediging schenken die anderen er wel uit lijken te putten.

Mijn liefde voor de natuur is dan ook niet ontstaan in de schoot van de klassieke natuurbeweging. Een bijkomende reden hiervoor was wellicht dat ik mij niet echt thuisvoelde in groepen, en dat mijn neiging tot eenzaamheid nauwelijks door mijn ouders werd tegengegaan. Straatactiviteiten werden zeker niet aangemoedigd, dat was immers niet nodig, we hadden toch een grote tuin!

Een siertuin in de vijftiger jaren

Wij hadden inderdaad een fraaie, ruime tuin, die mijn vader zeer smaakvol had heraangelegd in de vijftiger jaren, met een schat aan soorten uit die tijd. Zoals de heer H. Stieperaere, een aandachtig waarnemer, mij dit voorjaar deed opmerken volgde hij daarbij een geometrisch grondplan naar de mode van

het interbellum, want zijn tuinboeken dateerden nog uit die tijd. Er waren ook trekjes van de oude boerentuinen (de rode, roze en witte Phloxen, het hoge gele Duizendblad, de witte en blauwe Breedbladige klokjes, de Late guldenroede, de Trollius en de Jacobs ladder netjes apart in individuele bosjes, en eromheen geschoffeld), want dat had hij nog van mijn grootvader, een beroepstuinman.

Tuinen zoals deze zijn inmiddels ook alweer voorwerp van nostalgische gevoelens, vooral na een aantal jaren van milde verwaarlozing, wanneer de dubbele roze Akeleien, de Akkerklokjes, de Gele helmblom en de Sterhyacint uit hun betonnen keurslijf naar de nu niet meer zo streng onderhouden paden zijn ontsnapt en de strakke lijnen milderden.

Maar natuurlijk moest er destijds ontzettend veel in gewied en geschoffeld en gegraven worden. Er was een net van brede paden met cementstenen boorden, waartussen de grond zorgvuldig onkruidvrij gehouden werd met herbiciden. De vaste planten in de zorgvuldig op kleur en hoogte uitgekiende borders moesten om de paar jaar verplant worden, omdat ze anders in het centrum gaan verzwakken en een soort heksenkringen maken, en dan gaan ze door elkaar lopen, en dat kon niet. De struikmassieven (met Deutzia, Japanse kwee, Sierappel en groepen Rhododendron-

Gemetselde rotondes met laagblijvende doorlevende planten

foto: Johan Heirman

* Als je iets ziet bewegen, schiet je maar, ook al is het maar een merel.

cultivars) hoorden er 'netjes' uit te zien, dat wil zeggen dat er geen 'onkruid' hoorde onder te staan, en dat kon alleen bereikt worden door er elk voorjaar onder te spitten (dit soort verschrikkelijk arbeidsintensieve beheer is nog altijd in veel van onze parken te bewonderen). Aan de rand waren ze omzoomd met smalle boorden van zorgvuldig gewiede groepen laagblijvende, doorlevende gewassen zoals Lieve-vrouwe-bedstro, Lelietje-der-dalen, Heuchera, Hemelsleutel, Scheefbloem, Gevlekt longkruid, kruipende Phlox en lage Anjersorten, plaatselijk afgewisseld met wat hogere planten zoals Yucca, gele en bruine Daglelie, diverse cultivars van Funkia (die nu Hosta heten, als ze de naam tenminste niet alweer veranderd hebben) en Pioenen, plaatselijk met eenjarigen aangevuld.

Er waren verhoogde vaste-plantenboorden en met 'kasseien' gemetselde rotondes met Duitse lis, Kattekruid, Mozes-in-de-Biezen, Brandende liefde, Gebroken hartjes, Schoenlappersplant, Schildersverdriet, Kaukasische voorjaarszonnebloem en verscheidene Astilbe-varieëten.

Niets schenkt het oog meer genoeg dan groen, strakgeknipt gras, vond Francis Bacon. De uitvinding van de grasmaaier in 1830 bracht dit genoeg binnen het bereik van de gewone man (Thomas, 1983).

De uitgestrekte gazons, die heel af en toe eens bemest werden, moesten 's zomers bijna wekelijks gemaaid worden. Geregeld deed mijn vader zijn ronde met een paardbloemsteker. Het selectief herbicide was in die tijd nog niet zeer courant, en als het al eens gebruikt werd, zoals dat toen werd aangeraden in de verleidelijke catalogi van Gonthier, Supergran en De Coninck-Dervaes (die ik van voor tot achter las als romans), kan het toch niet al te afdoende geweest zijn, want tot verdriet van mijn vader bleek het vrijwel onbegonnen werk de Pinksterbloemen, het Speenkruid en het Haakmos uit te roeien, en er groeide zowaar Tijmereprijs.

In de schaduw van de reusachtige, meer dan honderd jaar oude Magnolia was het in het voorjaar een zee van Sneeuwkllokjes en paarse Crocusjes, maar die werden dan ook speciaal ontzien.

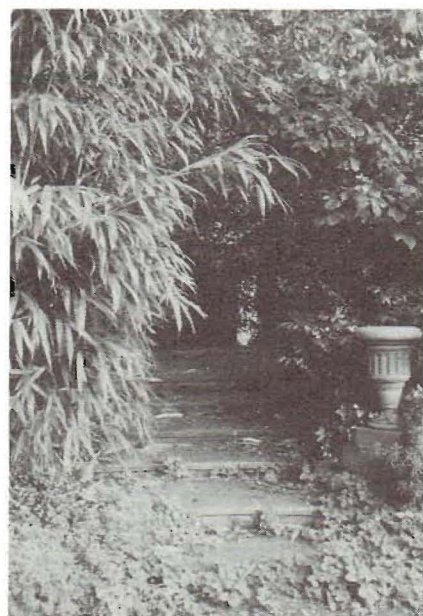
Een verloren paradijs

De kinderen leverden een groot gedeelte van de arbeid waar die tuin op draaide. Veel vrije tijd werd besteed aan tuinwerk. U moet weten: het was 1958, de tijd van de Wereldtentoonstelling en het Atomium en één uur televisie per week (zaterdagmiddag bij de kleermaker die er een had). De mensen waren er door hard werken net in geslaagd de ontberingen van een oorlog te boven te komen. Er was nog geen sprake van dolce far niente, barbecue of cocooning, en voor de gewone man was de natuur nog steeds een vormeloze wildernis die ordening door een scheppende menselijke hand vandoen had, want Prigogyne had de chaostheorie nog niet uitgevonden. Ik vond het meestal nog wel prettig ook, om buiten te zijn en te werken.

Toch verschilde ik op een aantal punten met mijn vader van mening. De leukste hoekjes in de tuin vond ik de wat rommelige, verborgen, verwilderde plekjes achterin, die aan het keurslijf ontsnapten. Er woonden daar Egels en Winterkoninkjes, en nergens waren de bedauwde webben van de dikke, griezelige Kruisspinnen mooier.

Zenegroen veroverde er de paden, en Struisvaren, Maagdepalm en Lieve-vrouwe-bedstro woekerden tussen de Sneeuwbesbossen, evenals Slanke sleutelbloem en Gevlekte Aronskelk die ik ooit van een vakantie in de Ardennen meegebracht had. Die voelden zich hier zo goed dat ze al gauw ook elders in de tuin opdoken, en al die kale bodem begonnen te bedekken.

Als het te zeer uit de hand begon te lopen zette mijn vader, die een erg principiële man was, met weinig oog voor de charme van het spontane, er de spade in, iets wat mij altijd zeer verdroot. Eerlijkheidshalve moet ik erbij vermelden dat hij toch ook heeft bijgedragen aan mijn liefde voor de wilde planten, door mij

De wat verborgen, geheimzinnige plekjes achterin *foto: Johan Heirman*

hun namen te leren, en door samen met mij een aantal uitstapjes te maken om planten te zoeken voor de vijver die hij had aangelegd; destijds kon je in vrijwel elke plas in de omgeving nog wel Waterpest, Verderkruid, Gekroesd fonteinkruid, Kikkerbeet, Krabbescheer, Watergentiaan, Gele lis en Smalle lisdode vinden, en het is niet omdat wij ze toen gehaald hebben dat ze er nu niet meer groeien...

Hoezeer toch ook de tuin een bron van esthetisch genoeg voor mijn vader was, komt tot uiting in het door hem geschreven gedicht, "De Blauwe Regen" (afgedrukt op de achterkant van deze Oase, red.).

Toen het dak van een oude stal werd afgehaald kreeg ik een eigen volledig ommuurd tuintje; daar kon ik betrekkelijk ongestoord allerlei verwilderingsexperimenten doen, al voerde vader soms vernietigende 'raids' uit wanneer het volgens hem de spuigaten uitliep.

Mede daardoor lukte mijn experiment nooit helemaal en bleef het tuintje een bron van 'onkruid', vooral Basterdwederik. In dit 'generatieconflict' lag voor mij de kiem van mijn eigen tuinstijl.

Een wilde stadstuin in de jaren '80

Ik heb lang op allerlei kamers in allerlei steden gewoond, en eerst in

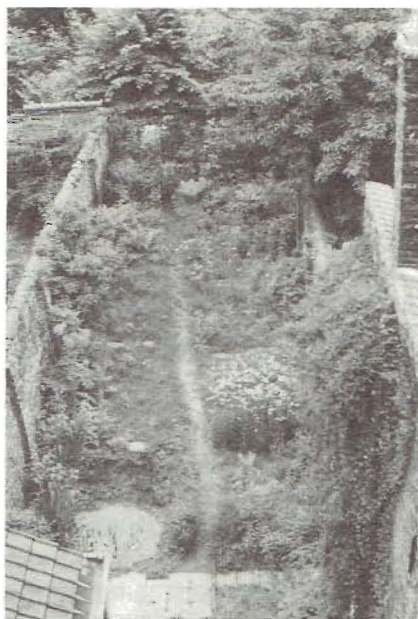
1980 was ik dan eigenaar van een huisje met een tuintje midden in de stad. Dat tuintje was helemaal niet groot, slechts een goede 100 m². Mijn hunker naar Wildernis was inmiddels zo sterk geworden dat er geen sprake van was hier een conventioneel tuintje aan te leggen. Het moest vooral een natuurlijk uitziende, gemakkelijk te onderhouden tuin zijn met liefst een aantal aantrekkelijke maar niet noodzakelijk erg zeldzame soorten, het was geen wetenschappelijk experiment en ook geen poging om een verzameling van grote zeldzaamheden aan te leggen. Als totaalbeeld voor de illusie (illusie is het en illusie blijft het) die de tuin zou moeten oproepen hield ik mij een paadje in de Provence voor ogen, tussen struweel en grazige ruigte, in de verte verdwijnend in een bosje.

Omdat de vorige bewoners in het tuintje kippen en aardappelen hadden gekweekt was ik wel verplicht om van nul te vertrekken. Ik bracht slechts een heel gering reliëf aan, omdat uitgesproken hoogteverschillen binnen die kleine ommuurde ruimte al te kunstmatig zouden overkomen. Zoveel mogelijk heb ik gebruik gemaakt van wat er al was: 20 cm kalkrijk en humeus zand op een midden vorige eeuw met puin en huisvuil volgegooide stadsgracht (vandaar de relatief hoge grondwaterstand: - 50 cm 's winters en - 80 's zomers); alleen plaatselijk heb

"Een paadje in de Provence"

foto: Johan Heirman

Tuinoverzicht na twee jaar

foto: Johan Heirman

ik wat voedselarm zand aangebracht (enkele zakken uit de tuin van een vriend) en elders enkele zakken tuinbouwkalk; de grootste wijziging was de aanleg van een kleine vijver op folie met een aangrenzend veenmoerasje. De folie bedekte ik met een laag Rupeliaanklei uit een steenbakkerij, en het moerasje werd gevuld met onverbeterde turf uit de handel.

Zaaien was voor mij geen taboe, en een aantal soorten heb ik zelfs aangeplant (hoofdzakelijk als zaadbron en ook wel voor soorten die zich, zoals Zenegroen, hoofdzakelijk vegetatief vermenigvuldigen).

Exoten zoals Vlinderstruik beschouwde ik niet per se als een ketterij (tenslotte ligt de tuin in de stad, op een volkomen artificieel substraat en met een volkomen artificieel klimaat).

Ik introduceerde ook veel stinzenplanten vanwege de humeuze, kalkrijke grond. Het onderhoud bleef beperkt tot (enigszins selectief) maaien, de soorten bepalen zelf waar ze willen (of niet willen) groeien.

In de eerste jaren ontwikkelde de vegetatie zich zeer dynamisch. Aanvankelijk kwamen er veel akkeronkruiden, met een massale bloei van Grote klaproos en Korenbloem; dit nam echter snel af: in het derde jaar waren de eenjarigen praktisch verdwenen. Rond die tijd waren b.v.

Grote ratelaar, Rode ogentroost en Duizendguldenkruid vrij opvallend aanwezig in het voorjaar, in de zomer waren dan veel tweejarigen te zien zoals Wilde kaardebol, Keizerskaars, Grote teunisbloem en Jacobskruiskruid. Alleen deze laatste soort, die zich ook in meer gesloten vegetaties kan handhaven, is daar inmiddels nog van over. Margriet, die al massaal kiemde in het eerste jaar, ging tussen het derde en het vijfde jaar bijna domineren, maar nam dan heel geleidelijk af, al is ze na 13 jaar nog niet helemaal verdwenen. De begroeiing werd geleidelijk graziger, met een belangrijk aandeel van Reukgras en schermbloemigen. Een heel aardige soort die het erg goed doet is Slanke sleutelbloem, die al van het eerste jaar in grote getale kiemde, en het tot nog toe niet laat afweten. Het totale aantal (geïntroduceerde en spontane) plantesoorten nam voor de tuin als geheel toe tot ruim 250 soorten na een vijftal jaar, maar lijkt de laatste jaren wat af te nemen. Verdere 'verschraling' lijkt niet meer op te treden, wegens het relatief ondiepe, voedselrijke grondwater. Toch tracht ik elk jaar wat later te maaien, zodat fraaibloeiende ruigtesoorten zoals Rapunzelklokje en Knautia zaad kunnen vormen. Dat is dansen op een slappe koord, want vrij snel kunnen soorten, waar je dat niet van verwacht had, dan gaan domineren, zoals b.v. de op zich natuurlijk ook wel fraaie Donkere ooievaarsbek, Koninginnekruid of Groot glaskruid.

Een bijzondere plaats in de tuin heeft steeds het moerasje ingenomen, omdat daar een volkomen verschillende en even boeiende successiereeks optrad. Nu domineren er Moerasvaren, Adderwortel, Wilde bertram, Melkeppe, Wateraardbei, Waterdrieblad en Kalmoes. Midden in de stad leven er al 13 jaar vrij stabiele populaties (25 à 30 volwassen exemplaren elk) van Bruine kikker en Gewone pad (geïntroduceerd met eitjes uit de vijver van mijn ouderlijke tuin).

Een groot deel van de variatie in deze tuin wordt, behalve door afwisseling van vocht en droogte, veroorzaakt door het spel van licht

en schaduw. Soorten van stabiele, beschaduwde milieus, waaronder verschillende varensoorten, die aanvankelijk waren geïntroduceerd maar toen niet erg concurrentiekrachtig leken, gaan meer en meer op de voorgrond treden naarmate de Lijsterbessen, de Hazelaars, de Meidoorns, de Gelderse roos en de Hondstroos hun volle wasdom bereiken, zodat het geheel op een bosrand begint te gelijken, met onder de struiken soorten als Muskuskruid, Heksenkruid, Daslook, Ruig klokje, Wilde hyacint, Bosanemoon, Maagdepalm en Lieve-vrouwe-bedstro. Daarbij lijkt de bloeirijkdom van de tuin als geheel minder spectaculair te worden, en komt de nadruk meer te liggen op het harmonieuze samenspel van bladvormen. Sommigen zouden allicht geneigd zijn in te grijpen om een meer bloemrijke tussenfase instand te houden; ook voor mij is dit een dilemma. Maar omdat ik het jammer vind het evenwicht te verbreken, ook al is het om een esthetische overgangsfase te bestendigen, geef ik uiteindelijk toch de voorkeur aan de verstilde rijpheid en het Taoïstische Niet-Doen.

Hetgeen helaas van de bouwpromotoren in mijn onmiddellijke omgeving niet kan gezegd worden, zodat er de laatste jaren voor mij de lol wel wat af is.

Een schoon parkske

Gelukkig heb ik me tijdig kunnen

verzekeren van een uitwijkmogelijkheid in de vorm van een vervallen hoevetje met 15 are boomgaard in een gehucht aan de rand van een beekvallei in volle leemstreek. De oude boomgaard was sinds ongeveer 1975 verwaarloosd, waardoor verruiging was opgetreden; er zouden tussen 1980 en 1985 enkele behandelingen met herbiciden gebeurd zijn om Akkerdistel en Grote brandnetel te bestrijden. In elk geval was Grote brandnetel in 1985 zo goed als dominant over het hele perceel. Het terrein is geaccidenteerd door oude vergravingen en puinhopen, waaraan ik vrijwel niets veranderd heb (alleen zichtbare rommel opgeruimd). Plaatselijk heb ik het zwak naar het zuiden hellende terrein gestructureerd en in de omgeving geïntegreerd door aanplanting van houtgewas, en ben dan gewoon begonnen met de brandnetels twee maal per jaar te maaien. Alleen in de onmiddellijke omgeving van de woning heb ik plaatselijk de vegetatie verwijderd om kiemingsmogelijkheden te scheppen voor de tweejarigen die ik inmiddels in de stadstuin zo goed als kwijt was. Merkwaardig genoeg dringen die nu wel binnen in de vegetatie die zich heeft ontwikkeld tot een vrij bloemrijk ruig grasland, en lijken zich hier op de leemgrond ook langer te handhaven dan in de zandig-humeuze stadstuin. Soorten zoals Grote engelwortel, Gewoon knoopkruid, Beemdooievaarsbek en

Het 'schoon parkske' in Lierde, 1989. Het hoevetje, een appelboom en op de voorgrond de vijver.

foto: Johan Heirman

in iets mindere mate Wilde kaardebol (die houd ik een beetje in het oog) zijn zich wel haast explosief over het perceel gaan verspreiden. Kleine kaardebol voelt zich goed thuis langs de heggen, waar wat minder gemaaid wordt.

Volkomen spontaan zijn o.a. Tijmreprijs, Knopig helmkruid, Speenkruid, Bosandoorn, Boskortsteel, Brede wespenorchis en Klavervreter verschenen.

Ik ben ook blij met de aanwezigheid van Egel, Eikelmuis, Braamsabelsprinkhaan, Boomkruiper, Spotvogel, diverse vlindersoorten en vele andere dieren die je in de stad nog niet zo gauw te zien zou krijgen, zelfs niet in de fraaiste natuurtuin. Al gaat het dus nog niet om levensgemeenschappen die door biologen als uitzonderlijk waardevol beschouwd worden, ik ben er best gelukkig mee en het geheel biedt van jaar tot jaar een fraaier aspect. Dat is zelfs de buurman, een oude boer opgevallen. Die had er aanvankelijk niet zo goed oog in, maar hij vindt "dat het nu toch wel een schoon parkske geworden is, waarin ge kunt wandelen zonder u zeer te doen". □

Johan Heirman is bioloog en sinds 1978 beroepsmatig betrokken bij landschapsecologische inventarisaties.

Lierde: productief grasland met veel Margriet en Kaardebol.

Foto: Johan Heirman